

Dana BULJAN CYPRYN

Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb - Restauratorski centar Ludbreg

KONZERVATORSKO – RESTAURATORSKI RADOVI NA GLAVNOM OLTARU IZ CRKVE SV. KUZME I DAMJANA U KUZMINCU

Konzervatorsko - restauratorski radovi na glavnom oltaru župne crkve Sv. Kuzme i Damjana provodili su se u Restauratorskom centru Ludbreg od 2006. do 2009. godine. Izvedena su istraživanja slikanih slojeva na iluzionistički oslikanom svetištu, kako bi se dobila kompletna slika o izvornom izgledu slikanog svetišta nadopunjenog drvenim tabernakulom. Uklanjanjem preslika oltar se izvornim koloritom bolje uklopio u iluzionistički slikanu arhitekturu svetišta.

Naselje Kuzminec nalazi se u općini Rasinja Koprivničko – križevačke županije. Od kasnog srednjeg vijeka ubrajao se u sustav malih plemićkih posjeda, u kojima uz sjedište plemićkih imanja nastaju manji utvrđeni kašteli. U Kuzmincu je u kasnom srednjem vijeku postojala takva omanja fortifikacija sa zemljanim bedemima i opkopom punim vode, unutar kojeg se nalazila župna crkva i kuća plemića.

Župa u Kuzmincu spominje se već u prvom poznatom popisu župa Zagrebačke biskupije iz 1334. godine, a nastavlja s djelovanjem i nakon prve provala Turaka u ove krajeve u 16. stoljeću. U 18. stoljeću raniju drvenu građevinu zamjenjuje današnja zidana, građena vjerojatno između 1760. i 1765. godine, dovršena najkasnije do 1787. godine¹.

Župna crkva spada u najvrijednije spomenike kulture barokne sakralne umjetnosti. Crkva je jednobrodna, sa zaobljenim svetištem u širini broda. Iznad ulaza nalazi se kor, a na zapadnoj strani prizidana je sakristija.

Unutrašnjost crkve cijela je prekrivena rokoko zidnim slikarijama. Sve su zidne i svodne površine crkve raščlanjene iluzionistički naslikanom arhitekturom, bogatom ornamentikom i figuralnim prizorima. Zidne slikarije pripisuju se Štajercu Antonu Lerchingeru, koji spaja pavlinska i štajerska iskustva u osebujnu rokoko inačicu².

¹ Te se godine u crkvenim dokumentima spominju freske. Usp. Feletar, Dragutin, *Sakralno barokno graditeljstvo u općini Koprivnica, s posebnim osvrtom na župne crkve u Kuzmincu i Koprivničkon Ivanovcu*, Radovi zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin 6-7, Varaždin, 1994., str.63-70.

² Usp. Mirković, Marija, *Iluzionističko zidno slikarstvo*, u: Željka Čorak, Tugomir Lukšić (ur.) *Sveti trag, Devetsto godina umjetnosti zagrebačke nadbiskupije 1094.-1994.*, Zagreb, 1994., str. 272. - 300.

Mali anđeo prije radova sa sondama za utvrđivanje slojeva preslika.

Mali anđeo nakon uklanjanja dijela preslika i krediranja.

Apsidalna stijena i zidovi kapela uz svetište prekriveni su slikanom oltarnom arhitekturom. Na slikanim, "mramoriziranim", raskošno arhitektonski razvedenim retablima s bogatom rocaille ornamentikom, slikanim kipovima i oltarnim palama izveden je ikonološki program posvećen titularima crkve u apsi, Majci

Tabernakul nakon uklanjanja preslika.

Detalj volute nakon sanacije oštećenja drvenog nosioca i krediranja.

Tabernakul glavnog oltara nakon završenih radova, in situ.

Božjoj i sv. Trima Kraljevima u bočnim kapelama. Oltari su riješeni gotovo u cijelosti slikanom oltarnom arhitekturom, koju nadopunjuju drveni polikromirani oltari tipa tabernakul sa kipovima. Tabernakul glavnog oltara stilski, a vjerojatno i vremenski odgovara iluzionistički slikanom oltaru, dok su tabernakuli u bočnim kapelama novijeg datuma, vjerojatno rad tirolskog majstora.

Opis glavnog oltara sv. Kuzme i Damjana

Glavni se oltar sastoji od iluzionistički slikanog razvedenog oltara tektonskog tipa i niskog drvenog tabernakula, čija je jednostavna arhitektura nadopunjena sa svake strane sa po jednom skulpturom manjeg i jednom skulpturom većeg anđela.

Tabernakul čine drvena menza, niski podest i gornji dio, koji je tankom profiliranom trakom odvojen od donjeg dijela, a sastoji se od središnjeg višeg cilindričnog dijela sa rotirajućom nišom (svetohraništem), koje je sa strana flankirano niskim ravnim bočnim krilima. Prednja ploha središnjeg dijela konveksno je izvučena i otvorena nišom. U jednoj od niša ugravirani su simboli euharistije: žito, vinova loza i kalež s Kristovim monogramom, dok su ostale dvije samo ukrašene rocaille ukrasom. Vijenac kojim je zaključen tabernakul, podupiru volute koje se nalaze sa svake strane niše. U donjem i gornjem dijelu volute nalaze se rezbareni rocaille ukras. Vijenac se sastoji od tanke profilirane, šire konkavne, i profilirane

trake, a u središnjem dijelu izvija se prema gore i volutama zatvara zabat oblika tzv. labuđeg vrata³. Između voluta se nalazi rezbareni ukras. Sa svake strane na vijencu se nalazi manja skulptura anđela. S obje bočne strane tabernakula vijenac nose volute bočnih krila. Volute se nastavljaju u ravno profiliranu traku koja se izvija konkavno – konveksnoj liniji. Bočna krila zaključena su jednostrukim volutama, koje su ujedno i podest klečćim skulpturama većih anđela.

Zatečeno stanje oltara

Tabernakul stoji na zidanom stipesu. Uslijed djelovanja vlage iz stipesa, drvena je menza dosta propala, drvo je trulo i dodatno oštećeno djelovanjem crvotočina. Osim menze i ostali dijelovi oltara su dosta oštećeni crvotočnim djelovanjem insekata, posebno aplikacije i skulpture, na kojima se mjestimično drveni nosilac mrvu u prah.

Spojevi oltara su se razlijepili i raspucali, a neki dijelovi su se olabavili ili čak odvojili (rocaille ukras na gornjoj lijevoj voluti). Nedostaju dijelovi gornje profilacije vijenca. Preko niše tabernakula navučena je zavjesa pričvršćena čavlima.

Skulpture anđela pričvršćene su za arhitekturu oltara čavlima i vijcima. Preslikane su uljanim bojama i metalnim prahom, te prekrivene nemarno i neravnomojerno nanešenim lakom koji je tekao po njima. Zaprashene su i prekrivene slojem nataložene površinske nečistoće. Skulptura većeg lijevog anđela gusto je prekrivena rupicama nastalim djelovanjem insekata. Desnom krilu skulpture odlomljen je završetak. Na desnoj ruci skulpture nedostaje mali prst, a na lijevoj ruci nedostaju članci kažiprsta i srednjaka. Polikromija je mjestimično nadignuta i otpada, a vidljive su lakune na kojima je otpao slikani sloj do kredne osnove, ili zajedno s krednom osnovom do drvenog nosioca. Skulptura desnog većeg anđela također je oštećena djelovanjem crvotočina. Teže je oštećena desna ruka skulpture, na kojoj nedostaje kažiprst, srednjak, zadnji članak prstenjaka i malog prsta. Na lijevoj ruci nedostaje kažiprst, a na lijevom stopalu palac. Polikromija lica i kose mjestimično je nadignuta, a mjestimično je otpala do drvenog nosioca. Na desnoj ruci vidljive su veće lakune nastale otpadanjem slikanog sloja i preparacije do drvenog nosioca.

Provedeni konzervatorsko-restauratorski radovi

Na tabernakulu glavnog oltara i na kipovima u studenom 2006. godine otvo-

³ *Swan's neck pediment, gooseneck, scrolled pediment, bonnet top* – nazivi za tip zabatnog završetka namještaja ili arhitekture, koji tvore dvije volute. Postoje razne varijacije, između dviju voluta može se primjerice nalaziti fijal.

rene su sonde, kako bi se dobio uvid u broj i obim povijesnih intervencija, te stanje očuvanosti izvornog slikanog sloja. S tabernakula su demontirani manji anđeli, na kojima su napravljena dodatna istraživanja drvenog nosioca, osnove i slikanog sloja. Sondiranja su pokazala da je oltar prošao kroz tri povijesne intervencije, u kojima je bio preslikan uljanim bojama i imitacijom zlata u prahu. Kao izvoran sloj utvrđena je kombinacija crvenkasto – smeđe mramorizacije, dok su dijelovi profilacije pozlaćeni. Tabernakul i skulpture velikih i malih anđela podvrgnuti su dezinfekciji dušikom kako bi se uklonila aktivna crvotočina.

Izvedeni su konzervatorsko – restauratorska istraživanja na iluzionistički oslikanom svetištu, kako bi se dobila kompletna slika o izvornom izgledu slikanog svetišta nadopunjenog drvenim tabernakulom. Uklanjanjem preslika oltar bi se izvornim koloritom bolje uklopio u iluzionistički slikanu arhitekturu svetišta. S obzirom na navedene razloge, konzervatorsko-restauratorski zahvati obuhvatili su konsolidaciju drvenog nosioca, podlijepljivanje, uklanjanje površinske nečistoće, dodatna istraživanja na pojedinim dijelovima oltara, uklanjanje preslika do najočuvanijeg sloja, stolarske radove, drvorezbarske radove, kitanje, krediranje i niveliranje, pozlatarski radovi i retuš slikanog sloja, zaštitno lakiranje i profilaktičku zaštitu protiv insekata. S obzirom da na anđelima izvornik nije očuvan u dovoljnoj mjeri, skinuli su se slojevi do slikanog sloja nastalog u prvoj restauraciji oltara. U toku postupka također je napravljena fotografska i grafička dokumentacija. Početkom 2009. godine tabernakul i skulpture anđela montirane su u crkvu Sv.Kuzme i Damjana.

Sve konzervatorsko – restauratorske radove su izveli djelatnici RC Ludbreg: Dana Buljan Cypryn, Dijana Črepinko, Roko Cypryn Buljan i Stanko Kirić.

LITERATURA:

1. Dokumentacija konzervatorsko-restauratorskih radova Restauratorskog centra Ludbreg
2. Elaborat konzervatorsko-restauratorskih istraživanja na inventaru, Ludbreg 2007.
3. Feletar, Dragutin. Sakralno barokno graditeljstvo u općini Koprivnica, s posebnim osvrtom na župne crkve u Kuzmincu i Koprivničkon Ivanovcu, Radovi zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin 6-7, Varaždin, 1994., str.63-70.
4. Mirković, Marija. Iluzionističko zidno slikarstvo, u: Željka Čorak, Tugomir Lukšić (ur.) Sveti trag, Devetsto godina umjetnosti zagrebačke nadbiskupije 1094.-1994., Zagreb, 1994., str. 272. - 300.